

**TARIXIY MADANIY MEROSIMIZNI TARG'IB QILISHDA JADIDLAR
FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI**

Samandarov Qalandar Daniyori o'g'li

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, tarixshunoslik,
manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari mutaxassisligi
magistratura 2 - bosqich talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada tarixiy madaniy merosimizni targ'ib qilishda jadidlar faoliyatining tutgan o'rnini va ahamiyati xususidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarix, madaniyat, manaviyat, meros, madaniy meros, moddiy meros, milliy va umumbashariy madaniyat, jadidchilik, ma'rifatparvarlik.

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE ACTIVITIES OF JADIDS IN
PROMOTING OUR HISTORICAL CULTURAL HERITAGE**

Abstract: this article presents ideas about the role and importance of the activities of the Jadids in the promotion of our historical and cultural heritage.

Key words: history, culture, spirituality, heritage, cultural heritage, material heritage, national and universal culture, modernization, enlightenment.

KIRISH

Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh yo'nalishlardan biri kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Ta'lim tizimi o'quv rejalarida bo'lajak mutaxassislar dunyoqarashini shakllantirishning tarkibiy qismi sifatida talabalarni milliy va umumbashariy madaniyat yutuqlari bilan tanishtirish ko'zda tutilgan. Zero, insoniyatning kelajagi uning madaniyatlik darajasiga bog'liq bo'lmoqda. Chunki insoniyatning keyingi hayotini qurolini to'qnashuvlar, tajovuz va zo'ravonliklar emas, balki har bir shaxsning madaniyatlik saviyasi belgilab beradi. BMTning XXI asrni insonparvarlik asri, jamiyatni insonlashtirish, ya'ni madaniylashtirish asri deb e'lon qilishi ham bejiz emas. Shu sababli keyingi paytlarda jahon miqyosida, ayniqsa, Respublikamizda milliy madaniyat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Madaniyat ajdodlar tafakkuri, bilimlari, ijodi va atrof-muhitga bo'lgan munosabatining mahsuli bo'lib, minglab yillar davomida yaratilgan tajribalarni o'ziga singdirib, takomillashib borgan. Madaniyat rivojlanishi bilan millat va uning ma'naviy qiyofasi ham shakllangan. Yurtimizning har bir fuqarosi, eng avvalo, Vatanimiz, xalqimiz, millatimiz ma'naviy merosidan yaxshi xabardor bo'lishi shart. Chunki ajdodlar tomonidan yaratilgan madaniy boyliklarni bilmagan kishi Vatan taraqqiyotiga o'z hissasini qo'sha olmaydi. Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek,

“O‘z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo‘q”. Ayniqsa, ajdodlarning ma‘naviy merosini bilish millatning yosh avlodi uchun juda muhim. Chunki milliy madaniyat tarixini bilmasdan, o‘rganmasdan turib, o‘zlikni anglash va milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirish, millatning haqiqiy vakili bo‘lishi mumkin emas. Millatning kelajagi bo‘lmish yoshlar, eng avvalo, madaniyat, uning tarkibiy qismlari, ma‘naviy meros, sivilizatsiya, ajdodlar tajribasi (ibtidoiy davrdan hozirgacha qo‘lga kiritilgan yutuqlar)ini bilishi va ulardan ijodiy foydalanishi talab qilinadi. Ikkinchidan, yoshlar umumbashariy madaniyatdan ham xabardor bo‘lishi zarur. Chunki boshqa xalqlar madaniyati, uning yaratilish jarayoni, madaniyatlarning o‘zaro bog‘liqligi va bir-biriga ta‘sir etishi jarayonidan xabardor bo‘lgan kishigina o‘z ajdodlarining ma‘naviy boyliklarining qadriga yetadi, ularni asrab-avaylab, keyingi avlodlariga yetkazishga o‘z hissasini qo‘sha oladi.

ASOSIY QISM

Madaniy meros - avlodlar tomonidan yaratilgan amaliy tajriba, axloqiy, ilmiy, tafakkuriy, diniy va ruhiy qarashlar, xalq madaniyati va ijodi kabi moddiy hamda ma‘naviy boyliklar majmui. Har bir davr va avlod o‘ziga xos madaniy meros yaratadi. Madaniy merosga qarab davr va avlodlar haqida hukm chiqariladi. Madaniy meros qanday bo‘lsa, davr va avlodlar ham shunday. Madaniy meros keng xalq ommasi va ayrim ijodkorlar merosi tarzida namoyon bo‘ladi. Masalan, xalq madaniyati va ijodiga oid boyliklar asrlar davomida yig‘ilib, har bir avlod tomonidan qayta ishlanib, to‘ldirilib, ommaviy ko‘rinishda yashab keladi.

Jamiyat ma‘naviyati mamlakat taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Shu narsa haqiqatki, biron-bir mamlakat o‘z ma‘naviy imkoniyatlariga tayanmay, odamlar ongi, tafakkurida ma‘naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay, xalqning milliy ruhini uyg‘otmay turib, yuksak taraqqiyot darajasiga ko‘tarila olmaydi. Ma‘navit insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da‘vat etadigan, uning ichki olamini boyitadigan, imon irodasi, e‘tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg‘otadigan qudratli kuchdir. Tarixdan ma‘lumki, mamlakatimiz bir necha bor ajnabiy bosqinchilar hujmiga duchor bo‘lgan, qaramlik va julm ostida qolgan. Buning oqibatida xalqimizning boy ma‘naviy merosi, urf-odatlar qadrsizlanishga mahkum bo‘lgan. Ayniqsa, chor mustamlakachiligi va sovetlar tuzimi davrida milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz oyoq osti qilindi. Ona tilimiz, boy ma‘naviy merosimiz qadrsizlantirildi, ko‘plab masjid-madrasalar, milliy maktablar, tarixiy yodgorliklar buzildi, qarovsiz qoldi. O‘zbekiston davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgan kundan boshlab oqibatida mamlakatimizda boy ma‘naviy merosimizni tiklash va rivojlantirish, jamiyat ma‘naviyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Jamiyat ma‘naviyatini tiklash va yuksaltirishni ta‘minlovchi ma‘naviy-ma‘rifiy islohotlarning yo‘nalishlari belgilab olindi. «Moddiy islohotlar, iqtisodiy islohotlar o‘z yo‘liga. Ularni hal qilish mumkin. Xalqning ta‘minotini ham amallab turish mumkin. Ammo ma‘naviy

islohotlar – qullik va mutelik iskanjasidan ozod bo'lish, qadni baland tutish, otabobolarimizning udumlarini tiklab, ularga munosib voris bo'lish – bundan og'irroq va bundan sharafliroq vazifa yo'q bu dunyoda».

O'rta Osiyo mintaqasida yashovchi xalqlarning boy tarixiy merosidan, shu jumladan, SHarqning Uyg'onish davrida yashagan buyuk ma'rifatparvarlar tomonidan yaratilgan boy tarixiy merosdan foydalanish mamlakatni ma'naviy tiklanishining muhim sharti bo'ldi. Ularning eng katta yutug'i shundaki, ular insoniylik g'oyalariiga asoslangan jamiyat haqida fikr yuritganlar, inson qadr-qimmatini hurmat qilishni ta'kidlaganlar.

Insoniyat jamiyati taraqqiyotida bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish ma'rifatparvarlikdan boshlanib, zamonaning yetuk, ongli, bilimli kishilari ma'naviyat va ma'rifat tarqatadilar. Natijada ma'rifatli kishilar ma'naviy qaramlik, qo'rquv va xadiksirashni bartaraf etib, beqiyos kuch-qudrat, saloxiyat egasi bo'ladilar. Ma'rifatli kishilar millat va Vatan ozodligi, Xalqning ma'rifiy o'yg'oqligi va ma'rifati uchun ko'rashadilar. Aynan shu nuqtai nazardan bizning Xalqimiz hamisha ma'rifatga intilib kelgan. Shu boisdan dunyoviy va diniy ilmlarni uyg'unlashtirib, jaxon sivilizatsiyasiga buyuk xissa qo'shib kelganlar. Ular Forobiy, Ibn Sino, Xorazmiy, Axmad Farg'oniy, Buxoriy, Moturudiy, Mirzo Ulug'bek va boshqa ko'plab allomalardir. Shu nuqtai nazardan Turkiston ma'rifatchilik maktabi boy o'tmish va ulkan merosga egadir. Masalan: Maxmudxuja Bexbudiy, Munavvar qori Abdurashidxon o'g'li, Abduqodir Shakuriy, Ashurali Zoxiriy, Saidrasul Said Aziziy, Axmad Donish, Cho'lpon, Avloniy, Tavallo, Ayniy kabilar XIX asrning ikkinchi yarmida, mamlakatni milliy zulm va qoloklikdan yagona qo'tqarishning yo'li Xalqni ma'rifatga erishishtirish deb tushunib, shu yul orqali ozodlik uchun ko'rash olib bordilar. Ular dunyo mamkatlarini ko'rib kelib, mustamlaka zulmidan ilm-ma'rifat chirog'ini yoqish bilangina ozod bo'lish mumkinligini tushunib yetdilar. Shuning uchun ham yangi maktablarda nazariy va amaliy ishlarni qildilar. Bularni jadidlar deb atadilar. Demak, jadidchilik millatni ma'rifat va ma'naviyatga erishtirishga qaratilgan o'z zamonasidagi harakatdir.

Jadidchilik - yangilanish, yangi zamonaviy maktab-maorifni targ'ib qiluvchi g'oya bo'lib, u Turkistonni feodal qoloqlik, xurofotlardan ozod qilish, millat va Vatanni zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqib, milliy davlat barpo etish, Konstitutsiya, parlament va Prezident boshqaruvi asosida ozod va farovon jamiyat qurish, turkiy tillarga davlat maqomini berish, milliy armiya tuzish kabi maqsadlardan iborat edi. Demak, Turkistonda jadidchilik milliy-ozodlik harakati sifatida tarixga kirgan bo'lib, ular dunyoqarashida vatanparvarlik, millatparvarlik, ma'rifat va taraqqiyotga erishish g'oyalari mavjud edi. Ular erkinlikka erishish yo'lida milliy ong va o'zlikni bilishni o'stirish zarur, deb ta'kidlaganlar.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston jamiyatida ma'naviy inqiroz chuqurlashgan bo'lib, milliy madaniyatni ko'tarmay, umumsoniy qadriyatlardan

baxramand bo'lmay, ma'rifiy tarbiyaviy ishlarni keng yo'lga qo'ymay, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga erishib bo'lmas edi. Shu sababli jadidlar millatning ma'naviy kamoloti ma'rifatga erishuvida deb tushundilar. Buning uchun maktablarda dunyoviy bilimlar berish bilan isloh qilish zaruriyatini ta'kidlab, milliy uyg'onish va milliy ong shakllanishida muhim rol o'ynaganlar.

XULOSA

Demak, jadidlar umummilliy, ma'rifatni ko'tarish, milliy ongni rivojlantirish, milliy birlikka erishish va ularni amalga oshirish orqali [jaxon madaniyatini egallab](#), Mustaqillikka erishish kabi g'oyalari bilan milliy ma'naviyatimiz rivojiga munosib hissalarini qo'shgan. Mana shu borada, bugun hayotimizda tadbqiq qilinayotgan milliy istiqlol mafkurasi Xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma'naviy, an'anaviy udumlari, ulug' bobokalonlarimizning o'lmas merosidan oziqlanadi va uning uzviy qismi sifatida milliy ma'naviyatimiz rivojlanishida muhim manbaa bo'lib xizmat qiladi.

Faqat Mustaqillikka erishuvimiz natijasida birinchi Prezident I. Karimov boshchiligida Turkiston Xalqlarini erki, ozodligi, milliy davlatchilik g'oyalari ma'rifat va ma'naviyat rivoji uchun kurashgan vatanparvarlarning muborak nomlari tiklandi, asarlari chop etildi. Ularga qatag'on qilinganlar xotirasiga atalib, Toshkentda katta yodgorlik majmui o'rnatildi, muzey tashkil etildi va bu ishlar bugungi kunda ham davom etmoqda. Shunday qilib, umuman ilm egalari elda aziz bo'lib, hurmatga sazovor bo'ladilar. Shu tufayli ota-bobolarimiz doimo bilimga intilib yashaganlar va shu yuksak ma'rifat va madaniyati tufayli Turonzamin yer yuzida shuxrat qozongan. Bugunda yoshlarimizning har biri bunday fidoyi, vatanparvar, z'yoli siymolarni yaxshi bilishlari va unutmashliklari kerak. Zero, ular biz uchun haqiqiy axloqiy namunalardir. «Ma'rifatparvarlik, - deb ta'kidlaydi birinchi Prezident Prezident I. A. Karimov, - biz uchun bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, yo'qotmaydi ham. Aql-zakovotli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakkina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi». Bugunda ma'rifatparvar-jadidchilarning bebaho asarlari, ilmiy, nazmiy va nasriy meroslari ijtimoiy-falsafiy va axloqiy g'oyalari o'zbek xalqining ma'naviyat va ma'rifatini, milliy qadriyatlar va ongini yuksaltirish yo'lida xizmat qilib, avlodlar qalbida Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'ularini tarbiyalab kelmoqda. Mustaqillik tufayli ma'rifatchi-jadidlarning nomlari tiklanayapti, tavallud topgan kunlari tantanali nishonlanayapti, asarlari qayta-qayta chop etilayapti. Ularning dunyoqarashlarida bayon etilgan falsafiy-axloqiy fikrlari xalqimizning madaniy-ma'naviy, qadriyatlar sifatida xanuzgacha saqlanib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi konstitusiyasi “O'zbekiston” T. 2011y
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Karimov I.A. “Tarixiy xotira va inson omili-buyuk kelajagimizning garovidir”.- T. : “O'zbekiston”, 2012 y
4. Muhammadjonova L., Jadid mutafakkirlarining axloqiy qarashlari. –T.: O'zMU. 2007.
5. Mahmudova G. Jadidizm va Turkistonda axloqiy-estetik fikr taraqqiyoti. -T.: Davr-press, 2006.
6. Sharq allomalari va ma'rifatparvar adiblarining barkamol avlod tarbiyasiga oid ma'naviy- axloqiy qarashlari. G. Niyozov, Q. Axmedov, Q. Tojiboev O'zbekiston 2010 yil